

„CHESTIUNEA BANATULUI” ÎNTRE POLITICA NAȚIONALĂ ȘI POLITICĂ DE PARTID. MARI POLEMICI POLITICE ȘI PARLAMENTARE (DECEMBRIE 1923)

Ion Novacescu*

Cuvinte cheie: *România, Serbia, politica externă, Banat, Conferința de pace, Parlamentul român.*
Keywords: *Romania, Serbia, foreign policy, Banat, The Peace Conference, The Romanian Parliament.*

“The Banat Issue” Between National Policy and Party Politics. The Great Political and Parliamentary Debates from December 1923

(Abstract)

The failure of Romanian foreign policy at the Paris Peace Conference (1919–1920) when it couldn't obtain the entire province of Banat for the country, and also the establishment of the border with Serbia on the field, provoked, in December 1923, an intense political and parliamentary controversy. For two weeks the opposition MPs and those of the Liberal Party (the government party) accused each other of the responsibility of this national failure. The parliamentary debates demonstrated the lack of method, strategy and unity of the Romanian political elite in promoting responsible and efficient foreign policies.

Unul dintre cele mai dramatice și mai delicate momente ale evoluției naționale interbelice a fost provocat de așa-zisa „chestiune a Banatului”, care a influențat și tensionat politica externă și internă a a statului român. Apărută în cursul anului 1919, pe agenda Conferinței de pace de la Paris, ca diferend major între România și Serbia, dar și între țara noastră și marile puteri ale Antantei, chestiunea Banatului a însemnat, înainte de orice, un eșec al politicii externe a României. Această ratare a avut efecte însemnate în cadrul societății românești, cel mai important fiind rămânerea în afara granițelor statului național român a câtorva sute de mii de etnici români, aflați în arealul Banatului istoric. Eșecul României, în satisfacerea acestui interes la conferința de pace, a fost și mai dureros, în contextul existenței tratatului de alianță cu puterile Antantei din 1916, care garanta alipirea integrală a Banatului la România. Împărțirea Banatului între România și Serbia a provocat complicații serioase și destule drame în comunitățile locale bănățene. În același timp, soluționarea chestiunii Banatului, în defavoarea statului român, a provocat dezbateri politice intense și polemici violente între principalii actori politici ai scenei românești. Una din cele mai intense și serioase confruntări parlamentare pe această temă s-a desfășurat la sfârșitul anului 1923, în Camera Deputaților.

De-o parte a baricadei se aflau liberalii, avându-l în frunte pe liderul lor, Ion I.C. Brătianu, cel care a fost promotorul așa-numitei *politici integraliste* și de *intransigență* la tratativele de pace de la Paris, prin intermediul cărei revendica aplicarea integrală a prevederilor tratatului de alianță din 1916 și, implicit, alipirea Banatului istoric la România. De partea cealaltă, se aflau susținătorii *politicii tranzacționiste*, care militau pentru negocieri și compromis atât cu sârbii, cât și cu Antanta pentru soluționarea celor două chestiuni delicate: Tratatul minorităților și chestiunea Banatului. Această grupare a fost reprezentată, între 1919–1920, de Take Ionescu și de o parte dintre liderii partidelor aflate, în 1923, în opoziție față de liberali. Între cele două grupări politice rivale s-a purtat un adevărat război politico-electoral pe tema Banatului, între anii 1919–1923.

Unul dintre aceste episoade tensionate a avut loc la mijlocul lunii decembrie 1923, când polemica politică și parlamentară pe această temă a reizbucnit din nou în ședința Camerei Deputaților din ziua de 15 decembrie 1923, la care au fost prezenți 324 deputați. Pretextul l-a constituit prezentarea raportului *Comisiei de afaceri străine* a Camerei, referitor la „Protocolul bilateral româno-sârb, încheiat la Belgrad, în 24 noiembrie 1923, cu privire la câteva insule de pe Dunăre și la un schimb de comune între România și Iugoslavia.” În Expunerea de motive, raportorul P. Gârboviceanu

* Cluj-Napoca, SC Infoprompt SRL, e-mail: ion@novacescu.ro.

arăta că „prin Tratatul de la Sevres, din 10 august 1920, s-a fixat granița dintre România și statul Sârbo-Croato-Sloven”, tratat care „prezentând oarecari neajunsuri s-a căutat, prin bună înțelegere, să se înlătore unele dintre ele și astfel s-a ajuns la un schimb de comune pe considerațiuni etnice și economice. Pe temeiul acestei înțelegeri se cedează statului Sârbo-Croato-Sloven comunele Pardani, Modoș, Surian, Krivabarși Gaiu Mare, iar acest Stat cedează României comunele Beba-Veche, Ciorda, Iamul, Pusta Kerestur și Jimbolia”. De asemenea, acel document recunoștea „drepturile României asupra principalelor insule ale Dunărei și în special asupra insulei Moldova.” Acestea erau motivele pentru care comisia respectivă adoptase protocolul fără modificări și cerea Camerei aprobarea sa prin vot, după ce fusese aprobat de Senat¹. Aducerea acestui protocol referitor la rectificarea graniței în Banat, în plenul Camerei, a avut darul să declanșeze polemica parlamentară, la început, între deputații Partidului Național Liberal (P.N.L.) – partid de guvernământ – și reprezentanții Partidului Național Român (P.N.R.) – partid din opoziție. Primul care a luat cuvântul, la deschiderea dezbaterilor, în 16 decembrie 1923, a fost reprezentantul P.N.R., deputatul Sever Dan, care a făcut o declarație politică în numele acestui partid, în sensul că „P.N.R. înfierează cu toată energia politica demagogică a P.N.L. privitoare la chestiunea Banatului și denunță opiniei publice duplicitatea sa dureroasă și rușinoasă.” În același timp, P.N.R. constata că „din politica de integritate a P.N.L. din 1918, el dă azi în Banat, țării frontiere, care față de frontierele lui Take Ionescu, acceptate de sârbi, dar criticate de d. Brătianu, consumă actul unei adevărate trădări.”². La rândul său, deputatul conservator-democrat, Pavel Brătășanu (membru P.N.R.), cerea o dezbaterie serioasă și responsabilă, „pentru că nu se cuvin caraghioslăcuri și râsete, așa cum s-a întâmplat la Senat, „când e vorba de fruntariile țării noastre, când e vorba să ne despărțim de atâția fii ai neamului nostru și când trebuie să ne transpunem în sufletele lor îndurerate, în sufletele fiilor care n-au avut norocul să fie și ei alipiți de mama lor.” Reproșul major pe care acesta îl aducea premierului Brătianu era acela că din vina sa a fost pierdută „linia ferată Arad-Buziași – Gura Mureșului, alături de cei 20.000 de români.”³.

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, nr. 31, din 5 ianuarie 1924, 568; în continuare se va cita: D.A.D.

² *Ibidem*, 573.

³ *Ibidem*, 573–574; Deputatul N. Lupu, în ședința din 18 decembrie 1923 a Camerei, reproșa guvernului Brătianu că în Protocolul legii de stabilire pe teren a graniței, România

Deputatul Pavel Brătășanu susținea în discursul său că principala vină pentru eșecul românesc în chestiunea Banatului o poartă Ion I.C. Brătianu. „D. Brătianu s-a crezut la Conferință ca și în țara sa” și a avut un comportament arogant și disprețuitor față de reprezentanții statelor participante, „adică față de oameni pe care îi consideri mai mici decât tine”, dar care erau „reprezentanții unor țări mai mari, care făcuseră destule jertfe.”⁴. El îl acuza pe premierul liberal de lipsă de viziune și de fler politic, pentru că n-a înțeles noile realități de la Paris și faptul că sârbii beneficiau de un statut moral superior celui românesc, alături de susținerea marilor puteri. În loc să ia act de aceste stări de lucruri, în susținerea intereselor naționale – susținea deputatul Brătășanu – dar și de interesul Alianților de a arbitra diferendul româno-sârb în chestiunea Banatului, pentru a realiza o centură de siguranță în centrul Europei, Brătianu s-a manifestat ca „un habotnic și strâmt în idei”, care a urmărit să își crească popularitatea internă prin strategia intransigenței⁵. Pentru a-și susține violentul atac la adresa șefului P.N.L. și a liberalilor, venerabilul parlamentar și fidel al defunctului său șef, făcea referire la un discurs rostit la Clubul Partidului Democrat-Conservator, la începutul anului 1920, de către Take Ionescu. Acesta arăta atunci că rezistența la conferința păcii nu putea să o facă „o țară mică, căreia i se eliberau atâtea milioane de români”, iar „dacă intram în război cu Serbia pierdeam totul și nici provinciile românești nu se mai alipeau la România.” Take Ionescu susținea că Brătianu trebuia să priceapă mesajul din hotărârea conferinței, care a aprobat României dreptul de a avea doar doi delegați, în timp ce Serbiei i s-au aprobat trei plenipotențieri. Primul delegat al României – spunea Take Ionescu – trebuia să înțeleagă că situația era diferită față de

a cedat cinci comune cu populație românească (Pardany, Modoș, Surjan, Krivabar și Nagy-Gej) și, în schimb „ni se dau comunele Beba Veche, Pusta Kerestin, Jimbolia, Ciorda și Jam.” În acest sens, el făcea referire la comuna Jimbolia, care avea 8000 de șvabi, dar și la populația românească a comunei Modoș, care nu vroia să treacă la sârbi. În acest sens el relata drama acelei populații românești. „Sunt o mulțime de români care au trecut din comunele românești rămase la sârbi și s-au stabilit la Modoș. Iar acum iar trebuie să se mute din nou. Înțelegeți d-voastră ce situație nenorocită.” În plus, mai arăta deputatul opoziției, în acea comună era un stăvilar care regula cursul Mureșului. „Stăvilarul rămâne acum la Modoș și atunci toate comunele care sunt în susul Timișului, la noi, le veți transforma în mlaștină. Apăi nu e destul că am pierdut gura Mureșului, gura canalului Bega, să mai pierdem și stăvilarul Timișului?”, îi întreba el pe cei 328 de parlamentari prezenți la acea ședință. (*Ibidem*, nr. 32, din 11 ianuarie 1924, 612).

⁴ *Ibidem*, nr. 31, din 5 ianuarie 1924, 579.

⁵ *Ibidem*, 581.

prevederile tratatului din 1916, pe care el îl invoca și care dădea României dreptul la cinci delegați; adică același număr ca și marile puteri. Deputatul Pavel Brătășanu îi informa de la tribună pe aleșii și reprezentanții nației, că el nu făcea altceva decât să transmită, dincolo de mormânt, cuvântul șefului său politic, care vroia să aducă lumină asupra secretelor și eșecului din chestiunea Banatului. Astfel, el dezvăluia istoria negocierilor neoficiale ale lui Take Ionescu cu ministrul sârb de externe, N. Pašić, tratative de care a fost atât de acuzat de Brătianu, că a comis o adevărată trădare națională, fiind apoi exclus din calitatea de delegat al României. Brătășanu îl cita pe Take Ionescu, care rostise la acea reuniune de partid solemnul și gravul jurământ: „vă afirm în cinstea mea și pui garanție viața mea trecută și anii care îmi mai rămân că prin arbitraj (convenit cu lordul Balfour n.n.) Serbia nu lua decât jumătate din ceea ce a luat prin conferință.” Take Ionescu considera că nici măcar „Sfântul Paul dacă ar fi revenit pe pământ nu putea să îi dea României Banatul întreg: Nimeni pe lume n-ar fi putut să dea României Banatul întreg.”⁶

Atacul politic al deputatului Pavel Brătășanu, unul dintre soldații credincioși ai lui Take Ionescu, a continuat și în ședința din 17 decembrie 1923, când l-a interpellat de la tribuna Parlamentului pe premierul liberal în exercițiu, Ion I.C. Brătianu, cerându-i să vină în Parlament pentru a da răspunsuri în chestiunea Banatului. El făcea referire la anumite documente pe care le avea de la răposatul său șef politic, precizând că ar fi „un criminal” dacă nu și-ar face datoria, ca de la acea tribună să fie lămurite lucrurile, cu atât mai mult cu cât „glasul lui Take Ionescu nu se mai poate auzi.” Deputatul Brătășanu cita din însemnările lui Take Ionescu și ale sale, din timpul conferinței de pace⁷, din care reieșea că Ion I.C. Brătianu a primit destule mesaje și semnale care ar fi trebuit să determine o minte realistă și pricepută ca a sa să înțeleagă că este imposibil să reclame aplicarea integrală a

⁶ *Ibidem*, 579–580; Miza strategică și geopolitică a deciziei marilor puteri de a nu acorda României Banatul întreg – susținea Take Ionescu – era aceea că acestea aveau interesul să aducă o contrapondere (prin Serbia) unui „regat de 17 milioane de locuitori, stabilit de-alungul unei căi de navigație enorme, care astfel va deține accesul Europei către Orient, precum Țările de Jos cu Rinul dețin accesul către Occident.” (*Ibidem*, 594); Brătășanu aducea ca argument în sprijinul tezei takiste și decizia SUA de a nu recunoaște tratatele secrete, la care acestea n-au fost parte. (*Ibidem*, 587).

⁷ P. Brătășanu era unul dintre membrii Comitetului Național Român de la Paris, din timpul Primului Război Mondial – un fel de guvern în exil, condus de Take Ionescu – fiind deosebit de activ și inteligent implicat în acțiunea de propagandă pro-românească din capitalele occidentale.

tratatului din 1916, referitor la Banat. Potrivit acestor documente, Take Ionescu îi imputa lui Brătianu încăpățânarea irațională și păgubitoare pentru țară în susținerea așa-zisei rezistențe față de pretențiile marilor puteri și a politicii de intransigență⁸. „Omul cu minte – cita el din însemnările lui Take Ionescu – și-ar fi zis: va să zică nu pot să obțin Banatul integral, și atunci una din două: ori eu plec, ori să vie alții, fiindcă eu reprezint integritatea. Dacă rămân, atunci caut să capăt ce e mai bine. N-a vrut așa; a rămas acolo cerând ceea ce nu putea să capete. Rezultatul a fost că a fost știrbit pe toate părțile, afară de Bucovina, unde *i s-a dat mai mult decât la tratatul de alianță*, pentru că i s-a dat și colțul de sus, care nu era în tratat, și i s-a dat întrădins, ca să-i arate că nicăieri frontiera nu este aceea din tratat.” Deputatul Brătășanu menționa că România a pierdut în favoarea Serbiei linia de graniță Vârșeț – Cetatea Albă – Ali Bunar din cauza încăpățânării și lipsei de viziune politică a lui Ion I.C. Brătianu. În acest sens el menționa opinia exprimată de istoricul american Setton Watson – *Scotus Viator* – care a fost o prezență activă și influentă la Paris și care, deși era un mare filosof sârb, scria în timpul lucrărilor comisiei pentru Banat, în prestigioasa revistă *New Europe*, un articol în care cerea să ni se lase acea linie de graniță⁹. Ba mai mult, Brătășanu menționa dejunul pe care l-a

⁸ Vezi: Constantin Xenii, *Take Ionescu*, Ediția 2-a, București (2002), 188–191; La 8 iunie 1919, Take Ionescu i-a trimis regelui Ferdinand un lung Memoriu în care avertiza asupra gravelor erori comise la Paris și, mai ales, asupra consecințelor acestor erori comise de „un guvern ales numai de către Coroană și neaprobat de voința națiunii”. În acest document, Take Ionescu susținea că „altă mare greșală este chestiunea cu sârbii” și că „pentru teritoriul occidental al Banatului se putea ajunge ușor la un compromis”. El scria în acel memoriu că „am cuvinte puternice nu să cred, dar să știu că arbitrajul ne-ar fi dat mai mult decât ceea ce ne dă azi Consiliul de Cinci.” (*Ibidem*). Argumentele brătieniste pentru revendicarea integrală a Banatului erau: tratatul de alianță al României cu Antanta, din 1916; intrarea României în război la cererea și nevoia expresă a puterilor aliate, fapt care a determinat descongestionarea Verdunului și scăparea Salonicului; oprirea răspândirii bolșevismului în Europa centrală, în urma cuceririi Budapestei și înlăturării regimului roșu al lui Bela Kuhn; România era un factor de ordine și stabilitate în Orientul agitat.

⁹ La 13 februarie 1919, R.W. Seton-Watson publica în revista *The New Europe* articolul: „The Question of Banat”, în cuprinsul căruia, după ce făcea o prezentare istorică, geografică, etnică, economică, socială și politică a provinciei disputate de România și Serbia, el avansa o soluție pentru rezolvarea diferendului, propunând argumentul forte al conferinței de pace, și anume argumentul etnic în trasarea viitoarei granițe. (*The New Europe*, nr. 122, 13 februarie 1919; vezi și: Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R.W. Seton-Watson și românii*, vol. I–II, București (1988), 753–754.).

avut Take Ionescu cu unul din membrii influenți ai acelei comisii, care l-a informat că ministrul de externe al Franței i-a cerut în mod oficial lui Brătianu să ia act de realitatea că „Banatul integral, știi bine, de luni de zile, că nu se poate.” Oficialul francez îi sugera premierului român să facă un memorandum în care să argumenteze, în varianta unei împărțiri a provinciei, pretențiile românești „pentru o împărțire mai bună”, iar acesta se angaja să-l ajute. Ori – se întreba Brătianu, în numele lui Take Ionescu – „ce-a făcut d. Brătianu? La această sugestie frățescă”, care-i garanta că-i va „rămâne Biserica Albă și Vârșeț, ceea ce ar fi scăpat zeci de mii de suflete românești, d. Brătianu a răspuns printr-un nou memoriu, un adevărat *nonpossum* asupra indivizibilității Banatului”¹⁰. Răspunsul la acest demers brătienist a fost – spunea oratorul – o linie de graniță „foarte rea”¹¹. Deputatul conservator-democrat a continuat filipica sa anti-brătienistă în chestiunea Banatului, stârnind ropote de aplauze și ovații furtunoase din partea opoziției atunci când a lansat un atac deosebit de dur la adresa strategiei rezistenței, pe baza aceluiași însemnări ale lui Take Ionescu. „D. Brătianu ne spune că a știut la Paris de la început că granițele se vor stabili pe alte baze decât tratatul. A simțit că el nu mai este chemat să reprezinte România în această fază și în loc să plece, ca să rămână întreg cu protestul lui, cu steagul lui, dar să lase țara asta care nu e moșia lui și să-și aleagă altă cale, s-a impus tot el, ca să fie soarta și mai grea. **Căci d-lor dacă numai o mie de suflete românești s-ar fi putut scăpa prin plecarea lui Brătianu, acea mie de suflete prețuiește mai mult decât toată cariera politică a oricărui om de stat, oricum l-ar chema și oricare ar fi trecutul lui.**”¹² Șarjând mai departe

în ofensiva sa politică anti-brătienistă, deputatul Brătianu a făcut referire la întruniri cu oficiali de prim rang ai conferinței dar și la un document secret incriminator – pe care preciza că nu-l poate face public, dar care „ar face mult rău României și i-ar face mult rău” lui Brătianu. Mai mult decât atât, el îl acuza pe premierul liberal că a vrut să pornească în 1919 războiul contra Serbiei pentru Banat. „Știu că d. Brătianu vorbind cu unul din cei mai importanți membri ai comisiei – cita el dintr-o însemnare takistă – i-a spus că România va începe un război cu Serbia”¹³.

La rândul său, deputatul P.N.R., Sever Bocu, reproșa autorităților române – guvernului liberal, adică –, în ședința din 18 decembrie 1923, modul în care se trasa granița pe teren, astfel încât aceasta provoca adevărate drame în cadrul comunităților afectate de noul hotar. Granița trecea – spunea el – prin „ogrăzile oamenilor, casele sunt împărțite în două, iar cimitirele, de asemenea sunt despărțite.” În același timp, el dezvăluia alte complicații ale împărțirii Banatului între România și Serbia. „Direcțiunea societății pentru regularea apelor Bega-Timiș, de pildă, va fi în România, pompele ei în Jugoslavia. Societatea nu mai funcționează de cinci ani; bălțile sălbatice, necanalizate, se sporesc și mlaștina din Banat, pe care sârguința umană, desfășurată în curs de decenii, a prefăcut-o într-un Canaan fertil, va redeveni ce a ce a fost sub turci: mlaștina neroditoare, mocirloasă, otrăvitoare de aer. Canalul Bega, care de peste un veac duce pe spatele lui imensele bogății ale Banatului spre Balcani, spre apus, a devenit un simplu lucru netrebnic. Calea ferată Mодоș-Jimboalia nu va mai funcționa în urma acestei rectificări.” Apoi, el sublinia absurdul caz al traseului acelei căi ferate care-l obliga pe călătorul român, care pornea din

¹⁰ Constantin Xenii, *op.cit.*, (2002), 188–191; Conform istoricului și contemporanului acelei epoci, Oreste Tafrali, Take Ionescu a avut la Belgrad o întrevvedere amicală, neoficială cu premierul sârb, Pasic, în urma căreia au ajuns la o înțelegere privind împărțirea Banatului. Frontiera dintre cele două state ar fi început la cca 20 de km de gurile Mureșului, ar fi inclus linia ferată Rada-Timișoara-Baziaș, la statul român, alături de orașele Vârșeț și Biserica Albă. (O. Tafrali, *Propaganda românească în străinătate*, Craiova (1920), 44); Informația aceasta este confirmată și în corespondența pe care Seton-Watson a purtat-o cu oficialii iugoslavi, în acea perioadă. (vezi: Hugh Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson and the Yugoslavs. Correspondence 1906–1941*, vol. I (1906–1918), London-Zagreb (1976), 34, in: Radu Racovițan, *R. W. Seton-Watson și problema românească în prima jumătate a secolului al XX-lea* (teză de doctorat), Cluj Napoca (2006), 180.).

¹¹ *D.A.D.*, nr. 31, din 5 ianuarie 1924, 586–587.

¹² *Ibidem*, p. 587; Este semnificativ faptul că linșajul mediatic antibrătienist din 1919 al ziarului *Adevărul*, condus de către unul din cei mai apropiați colaboratori ai lui Take Ionescu, jurnalistul Const. Mille, se concentra la sfârșitul lunii mai a

acelui an pentru materializarea acestui comandament politic takist. **Să plece!** A fost sloganul și directiva asaltului mediatic contra puterii liberale și pe tema demisiei premierului. „Să plece dar acest guvern nefast, să plece cât mai este timp”, cerea directorul *Adevărului* în ziua de 27 mai, impulsivat și de către un manifest takist, care făcea apel la patriotismul lui Ion I.C. Brătianu pentru a conștientiza situația grea a României la Paris și lipsa de soluții a guvernului liberal în a proteja și promova interesele naționale la conferința păcii. (vezi: *Adevărul* din 27 mai 1919, Ediția de Provincie); „Mai întâi să plece!” a fost sloganul și comandamentul politic în numele căruia Mille și *Adevărul* l-au bombardat pe Brătianu și pe parcursul lunii iunie 1919, pe fondul eșecului din ce în ce mai previzibil al premierului liberal la Paris, în delicata chestiune a revendicării întregului Banat dar și în problema *Tratatului minorităților*, inserat în Preambulul Tratatului cu Austria. (vezi: Ion Novăcescu, *Linșajul mediatic în politica românească*, București (2013), 244–248).

¹³ *D.A.D.*, nr. 31, din 5 ianuarie 1924, 587.

Jimbolia, să străbată de mai multe ori, pe parcursul a șapte stații, teritoriul român și cel sârbesc, supunându-se de fiecare dată controalelor vamale și polițienești¹⁴. El ataca și expresia ministrului de externe, I.G. Duca, care, referindu-se la protocolul amintit, vorbea de „un simplu schimb de comune”, spunând că prin aducerea aceluia act spre aprobare în Parlament se comite o altă mare eroare politică. El făcea referire la faptul că tratatul de la Sevres încă nu fusese ratificat de Parlament, rămânând un „tratat în vigoare, iscălit de guvern, dar niciodată ratificat de națiune, fiindcă niciun guvern n-ar îndrăzni să ni-l aducă aci în Parlament și nici un parlamentar să-l ratifice.” Ori, aducerea aceluia protocol spre dezbateră și aprobare, însemna un „mod straniu” și „fără precedent” al „guvernului integralist” de a ratifica granița româno-sârbă, nerecunoscută de aleșii neamului românesc. În plus, afirma deputatul bănățean din P.N.R., ratificarea aceluia protocol servea doar interesele sârbești „de a da o valabilitate, barem relativă, unor granițe absurde, ridicole, contra cărora protestează la tot pasul natura jignită, maltratată, violată.”¹⁵ Pentru a sublinia starea de spirit, mai ales a parlamentarilor ardeleni și bănățeni, față de sârbi, interesant este faptul că aceștia erau extrem de virulenți la adresa aliaților din Mica Antantă și tot ei cereau guvernului o atitudine fermă și intransigentă față de așa-numitul imperialism sârbesc. Astfel, deputatul Sever Bocu folosea, în intervenția sa de la tribuna Parlamentului român, termeni deosebit de duri la adresa „șovinismului sârbilor”, pe care-i acuza de „violarea hotarelor” și de „știrbirea suveranității noastre”, precum și de „o nermărturisită dar clară tendință imperialistă de a se lărghi în paguba noastră, de a permanentiza conflictul între noi, de a nu trăi în pace cu poporul românesc”. Menționăm că intervenția sa a fost aplaudată de către toți deputații prezenți. În plus el lansa un atac deosebit de dur și asupra Micii Înțelegeri, precizându-le parlamentarilor că: „zidește casă pe nisip acel om politic român care s-ar baza pe prietenia sîrbilor”¹⁶.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 32, din 11 ianuarie 1924, 605, 606–607.

¹⁵ *Ibidem*, 606.

¹⁶ *Ibidem*, 609; Alocuțiunea sa a stârnit aprobări zgomotoase atât pe băncile opoziției, cât și ale puterii liberale și a provocat reacții vehemente anti-sârbești dintre care cea mai radicală a fost cea a deputatului D. D. Lascu, care i-a catalogat pe sârbi drept „niște mitocani balcani”. Folosirea acelei expresii deosebit de dure în Parlamentul român a provocat intervențiile ministrului de externe, I.G. Duca, care asista la dezbateri, dar și ale parlamentarilor din opoziție, N. Lupu și N. Iorga, care au protestat, cerându-i acestuia să-și retragă aceste cuvinte. Deputatul Lascu a refuzat, precizând că este vie în conștiința românească amintirea gesturilor și faptelor comise de sârbi în Banat și „nu sunt în stare să-i caracterizez

Pe un asemenea fond înflăcărat și tensionat a urcat la tribună și vulcanicul deputat N. Lupu, un politician recunoscut pentru spiritul său de agitator dar și pentru verbul ascuțit al oratoriei. Președinția și băncile liberale ale Camerei, alături, evident, de miniștrii aflați la acea dezbateră, în frunte cu ministrul de externe, erau pregătiți, probabil, inclusiv pentru o suspendare sau cel puțin o pauză a ședinței. Nu mică le-a fost mirarea când cunoscutul agitator filo-socialist, devenit acum țărănist, a înșirat în spatele său mai multe hărți și a ținut unul din cele mai elegante și aplicate discursuri ale carierei sale politice, fapt menționat apreciativ de către ministrul de externe I.G. Duca. Dr. Lupu afirma, în discursul său rostit, în ședința din 18 decembrie 1923, că în vara anului 1922 „am călcat sat cu sat, mare parte din acele părți ale fruntăriei” simțindu-se astfel îndreptățit să-și precizeze poziția, cu atât mai mult cu cât protocolul supus dezbaterii nu era „o lege ordinară pe care un Parlament o face iar altul o desface. Este un act definitiv”, prin care se stabilea „fruntăria Banatului.”¹⁷ El făcea referire, în primul rând, la situația socială și economică gravă a locuitorilor Banatului de munte, care sufereau din cauza tăierii comunicațiilor pe apă și pe linia ferată Arad-Vârșeț comunicații care le asigurau debușee pentru produsele lor (var, lemne, vite etc). În acest sens, deputatul țărănist menționa faptul că blocarea aprovizării a creat o criză alimentară în zonă și că un kg de carne costa la Vârșeț 50 de lei. De asemenea, dr. Lupu arăta cât de complicată a devenit viața pentru bănățenii din zona clisurii Dunării, care-și îndreptau toate produsele către Cetatea Albă și care nu mai aveau nici debușeu, dar nici căi de comunicație pentru rezolvarea chestiunilor administrative și juridice ale acestora. „Astăzi – spunea dr. Lupu, pentru orice treabă ei sunt obligați să treacă munții spre Oravița, pe drumuri nepracticabile. Trei zile cu carul pierde omul pentru orice treabă o are”, le preciza el celor 328 de parlamentari ai României Mari, care-l ascultau cu interes¹⁸. În cadrul alocuțiunii sale acesta a prezentat o hartă a Banatului pe care făcuse niște însemnări interesante. „Vedeți aceste locuri colorate în roșu?, îi întreba el pe cei aproape 350 de parlamentari. Ei bine acelea sunt 12 sate românești pe care guvernul sârb și armata sârbească le ține ocupate cu forța de cinci ani și

astfel.” (*Ibidem*, 610); În partea doua a ședinței, Sever Bocu aducea în discuție aroganța sârbilor, citând însemnările unui alt deputat – Paraschiv Licarețiu – care notase opinia unui politician sârb, care afirmase că „trei divizii ale glorioasei armate sârbe ajung pentru o nouă Turtucaie.” (*Ibidem*, 609).

¹⁷ *Ibidem*, 611.

¹⁸ *Ibidem*, 613.

nici măcar după tratat nu le are.” Apoi deputatul țărănist a făcut referire la forma ciudată a graniței și la triumphiul nefiresc care penetra teritoriul românesc, sugerând că astfel s-a satisfăcut un interes geopolitic și militar, care contravenea intereselor naționale. Arătându-le harta, el le indica „Reșița, singura uzină pe care putem conta în caz de război. Ea este departe numai la o bătaie de tun de fruntaria aceasta. Și, la fel, Timișoara, cu bogata ei industrie. Asta nu este ceva incidental”, concluziona el. După prezentarea unor asemenea realități tulburătoare, deputatul N. Lupu îi întreba pe parlamentarii români cine poartă vina pentru această dramă națională și pentru toate suferințele bănățenilor, și tot el le oferea răspunsul: responsabilul principal era premierul liberal în funcție. În opinia sa, Ion I. C. Brătianu a făcut „mari greșeli” la Paris, care au condus la eșecul politicii naționale de revendicare și alipire la România a unei părți cât mai mari din Banatul istoric. Prima greșală a sa, spunea dr. Lupu, a fost aceea că deși avea la Paris „o comoară neprețuită” – respectiv elita românească din Comitetul Național Român, care făcea o excelentă muncă de propagandă românească – „a refuzat să o prețuiască și nu a vrut să o vadă.”¹⁹ Din nefericire pentru Banat și România Mare – afirma el – Brătianu a venit la Paris „cu toate drepturile sale, cu toate calitățile sale și, din nenorocire, cu toate defectele sale.”²⁰ Iar printre defectele brătieniste, dr. Lupu menționa la loc de frunte faptul că premierul liberal era „mândru și ambițios” și, din această cauză, era și „suficient. Suficiența și mândria întunecă judecata și în acel moment istoric grav d. Brătianu a suferit de o miopie politică dăunătoare și condamabilă.” Concret, deputatul țărănist îi reproșa omului de stat liberal că nu a înțeles că *la conferința de pace de la Paris se dezbată o situație globală*. „Banatul care pentru noi și d-sa era tot, pentru conferință nu era nimic. Conferința nu putea să acorde acestei chestiuni decât câteva ore și apoi a trecut peste ea.” Iar cea mai mare greșală a lui Brătianu – spunea el – a fost că „s-a supărat și a plecat. Te superi? Pe cine? Pe Europa? Pe Conferința Păcii? A plecat acasă și a crezut că va fi chemat înapoi. Ei, nu l-au chemat”, preciza dr. Lupu. În acest sens, el îi reproșa lui Brătianu că în loc ca acest protest demn să fie urmat de o demisie, care să lase loc altuia pentru a reprezenta interesele românești, l-a lăsat la Paris pe N. Mișu „cu ordin să nu facă decât ceea ce îi va spune domnia sa.” Deputatul țărănist preciza că aceasta o fost o altă mare eroare, afirmând că deși nu era un admirator

al lui Take Ionescu, din cauza multitudinii defectelor sale, totuși acesta avea „câteva calități foarte necesare atunci: insinuant, afabil, amical, cunoscut de toți englezii și de toți francezii, se vâra oriunde, avea acces oriunde, era crezut.” Și, îi mai întreba el pe cei 328 de parlamentari prezenți în sala de ședințe, „o asemenea forță, în asemenea momente, care vin odată la o mie de ani în fața poporului, se lasă neutilizată? Nu se lasă”, preciza el cu indignare. Dr. Lupu îi informa pe parlamentari că, spre marele său regret, „între acești doi oameni, două forțe politice ale țării românești, în momentul cel mai culminant și grav al nostru, s-au schimbat la Paris două cărți de vizită. Nici nu s-au văzut.” Deputatul țărănist mai preciza că în ciuda demersurilor sale de a-i împăca și reuni pe cei doi, demersuri făcute cu insistență în capitala conferinței de pace, orgoliile acestora n-au putut fi depășite, iar rezultatul îl cunoaște toată lumea. După plecarea intempestivă a lui Brătianu de la Paris, spune dr. Lupu, „frontul nostru de rezistență s-a distrus, forțele care erau concentrate s-au împrăștiat”, iar sârbii „au rămas cu porțile deschise”. Concluzia sa asupra erorilor care au provocat eșecul românesc în chestiunea Banatului era tristă și tulburătoare: „dacă mă mir de ceva – spunea el – e că (sârbii n.n.) n-au ocupat Banatul complet”²¹.

Încet, încet, deputatul opoziției țărăniste și-a transformat intervenția sa făcută pe un ton moderat și calm într-un atac politic anti-liberal, concluzionând că Ion I.C. Brătianu, „a mers ca un bulldog înainte” la Paris²² și „în suficiența sa confundă țara cu partidul și partidul cu persoana sa”, acesta fiind „un defect de structură sufletească.”²³

Ca urmare a depunerii de către guvernul Brătianu a proiectului de buget la Cameră, dezbaterele pe chestiunea Banatului s-au întrerupt, fiind reluate o săptămână mai târziu. Cel care le-a reluat a fost Al. Vaida Voevod, fostul secund al lui Brătianu la Paris și apoi prim delegat al țării sale,

¹⁹ Constantin Xenii, *op. cit.* (2002), 188–191.

²⁰ *D.A.D.*, nr. 32, din 11 ianuarie 1924, 613.

²¹ *Ibidem*, p. 614; În șirul erorilor brătieniste, dr. Lupu menționa încăpățănarea în atitudinea de intransigență pe chestiunea tratatului, dar „în același timp și convingerea intimă că ținta lui este ușoară.” Însă ținta – spunea el – nu era ușoară și pentru satisfacerea sa Brătianu trebuia să pună la bătaie toate tunurile grele de care dispunea, inclusiv „acel spirit fin rafinat, bizantin pe care domnia sa îl are în politica internă.” Dr. Lupu evoca faptul că erorile comise de primul delegat al României la Paris și perseverența sa în susținerea tratatului de la 1916 i-a determinat pe sârbi să-și crească constant pretențiile asupra Banatului. „Pretențiile inițiale ale sârbilor erau ca să-și asigure un cap de pod la Dunăre și un hinterland în jurul Belgradului.” (*Ibidem*, 613; vezi și: Constantin Xenii, *op. cit.*, (2002), 188–191.).

²² *D.A.D.*, nr. 32, din 11 ianuarie 1924, 614.

²³ *Ibidem*, 615.

începând cu decembrie 1919, când a devenit primul premier ardelean al României Mari, cu un Parlament ales, tot pentru prima dată, în baza votului universal. Interesant este faptul că, deși aflat în opoziție, în decembrie 1923 și având relațiile tensionate cu Brătianu, mai ales după acuzele și jignirile pe care i le-a adus în memorabila ședință din Parlament de la sfârșitul lunii decembrie 1919, Vaida îi va uimi pe parlamentarii reuniți seara târziu sub cupola Camerei pentru a-l asculta, când îi recunoștea meritele lui Brătianu la Paris. Urcând la ora 22, la tribuna Camerei, în ziua de 25 decembrie a anului 1923²⁴, el afirma că „președintele Wilson era foarte fals informat asupra stărilor etnografice din Banat”, întrucât, la venirea sa în Europa i-a spus secretarului său (fapt menționat în memoriile președintelui american) că „Banatul e o provincie locuită de o populație curat slavă”; (în altă parte a memoriilor sale, Wilson preciza că „Banatul e mai ales populat de sârbi și unguri.”). Însă, arăta Vaida în expunerea sa din Parlamentul român, cel care a reușit să-i schimbe părerea asupra realităților etnice a fost Ion I.C. Brătianu²⁵. „Tot din aceste memorii – preciza Vaida – aflăm că, după expunerea d-lui Brătianu, presidentul SUA a fost pus pe gânduri, și și-a dat seama că poate nu cunoaște situația reală din Banat. De aceea, în înțelegere cu d-nii Lloyd George și Clemenceau, a alcătuit o comisie pentru a studia situațiunea din Banat și a-și face și dânsul, după aceea o părere asupra stării faptice. Această comisie a fost pusă sub conducerea d-lui Tardieu. La 23 februarie 1919, d. Brătianu a avut ocazia să-și expună în fața acestei comisii, rămânând și mai departe intransigent, pe baza declarațiunilor sale, făcute în plenul conferinței.”²⁶. În expunerea

²⁴ Menționăm că în acea zi nu se sărbătorea Crăciunul, întrucât societatea românească, deși trecuse la calendarul gregorian încă din 1 aprilie 1919, a urmat pașii făcuți de Biserica ortodoxă, care oficia marile sărbători după vechiul calendar iulian. Această situație s-a menținut până în anii 1924–1925. Așadar, aceea era o zi normală de lucru, chiar dacă pentru parlamentarii ardeleni era Crăciunul, întrucât ardelenii s-au adaptat mai repede calendarului gregorian, urmând cutumele Bisericii greco-catolice, care se orienta după mișcările Vaticanului.

²⁵ Al. Vaida Voevod, *Scrisori de la Conferința de Pace. Paris – Versailles. 1919–1920*, (2003), 24–25.

²⁶ *D.A.D.*, nr. 38, din 24 ianuarie 1924, 863; Deputatul Pavel Obădeanu (originar din Banat), într-un discurs rostit înaintea celui ținut de Vaida, declara că „d. Ion Brătianu prin atitudinea sa intransigentă arătată în cursul războiului și a conferinței păcii, pe chestiunea integrității Banatului, și-a sacrificat aproape totul, și-a sacrificat puterea pe care o avea în țară și popularitatea pe care o avea în străinătate, în schimb a devenit idolul revendicărilor noastre naționale și teritoriale în Banat și a câștigat iubirea și recunoștința Banatului pentru totdeauna.” (*Ibidem*, 861).

sa, Vaida arăta că „împreună cu colegii mei ardeleni care făceam parte din delegația d-lui Brătianu m-am solidarizat și ne-am solidarizat cu toții cu punctual de vedere intransigent, reprezentat prin delegațiunea română și prin primul ei delegat, d. Ion Brătianu²⁷. În tot timpul cât dl. Brătianu a stat la Paris, și chiar după aceea, nu am cedat niciunii din acest punct de vedere și cu toții am continuat, după puterile noastre, propaganda pentru chestia Banatului. Această propaganda, în cea mai mare parte, ne incumba nouă și fiți asigurați că ne-am dat toată silința să facem o propagandă cât de întinsă, să câștigăm simpatii cât de mari pentru noi, ca să putem obține întregul Banat²⁸. Nu puteam negocia ca să căpătăm o parte din Banat (așa cum pretindea Take Ionescu într-o scrisoare trimisă unui prieten politic, pe care Vaida a citit-o în timpul acelei ședințe), deoarece aceasta ar fi însemnat să abandonăm punctul de vedere reprezentat oficial de d. Brătianu. (...) Principala preocupare a delegațiunii române și, mai cu seamă a grupului ardelenesc condus de mine, a fost și a rămas permanent chestiunea Banatului.” Vaida a mers mai departe și a vorbit despre evoluția chestiunii Banatului; cum a aflat de la experții străini care va fi linia de graniță și cum, într-o primă fază (luna aprilie), aceasta era destul de favorabilă României, fiind stabilită pe linia „Macău, pe țărmul drept al Mureșului, trecând în linie dreaptă în jos pre Dunăre, lăsând linia căii ferate Timișoara, Vârșeț–Biserica Albă, Baziaș de partea noastră, dând restul Torontalului sârbilor. Noi am rămas mai departe pe punctul de vedere intransigent, d. Brătianu n-a vrut să intre în tratative.” Vaida recunoaște că nimeni, inclusiv el, n-a stăruit să se intre în tratative, „pentru că era încă tare credința noastră că pe calea intransigenței vom putea obține mai mult decât ni se oferă, că vom putea obține întregul Banat.” Însă, arăta el, sârbii s-au mobilizat, iar evenimentele au evoluat în defavoarea României, astfel că delegația oficială a țării a aflat, pe la sfârșitul lunii mai că „granița, în loc să fie modificată în

²⁷ Ba, mai mult decât atât, într-o scrisoare trimisă lui Maniu, de la Paris, în 28 aprilie 1919, Vaida afirma că „Take a trădat cauza Banatului”. (Al. Vaida Voevod, *op. cit.*, 108).

²⁸ Într-o scrisoare trimisă de la Paris lui Iuliu Maniu, în 25 mai 1919, Vaida îl anunța că în acea zi el a intrat în masonerie pentru a obține, astfel, susținere pentru Banat, în condițiile în care niciun membru al delegației române nu făcea parte din această organizație, în timp ce sârbii erau avantajați de legăturile lor franc masonice. Intrarea lui Vaida în loja Ernest Renan din Paris s-a făcut și cu acordul lui Ion I.C. Brătianu. (vezi: Al. Vaida Voevod, *op. cit.*, 159–160; vezi și: *Idem*, *Memorii*, vol. II, Cluj-Napoca (1995), 119; Ion Novăcescu, *Ion I.C. Brătianu. Concepție și management politic*, Cluj-Napoca, 241–242).

favoarea noastră, mergând mai departe spre vest, a luat forma aceasta bizară, în forma unui fulger, pe care o are chiar și în ziua de astăzi. Cu toate acestea noi am rămas mai departe pe acel punct de vedere intransigent pe care l-am ocupat până atunci.” Liderul ardelean mărturisea că în zilele lui iulie 1919, când Brătianu părăsea Parisul intempestiv, după ce trântise ușile conferinței de pace, delegația română a primit cotele noii granite cu Serbia și că a cerut instrucțiuni Bucureștiului asupra atitudinii oficiale²⁹. „Instrucțiuni de la București n-am primit. Prin urmare am rămas mai departe intransigent, n-am intrat în discutarea chestiunii.”³⁰ În aceeași expunere pe tema chestiunii Banatului și a minorităților, Vaida arăta că Iuliu Maniu a fost de acord cu schimbarea tacticii intransigenței, precizându-i, într-o scrisoare trimisă la 1 septembrie 1919³¹, că va merge la București pentru a convinge Bucureștiul să accepte negocierile pe cele două chestiuni. El mai menționa, totuși, un raport pe care i l-a trimis în 24 septembrie lui Maniu³², în care recunoștea că „politica lui Brătianu a fost excelent condusă. Rezistența pe viitor va trebui însă interpretată în sensul ca prin negocieri să obținem maximum posibil cu minimumul de jertfe.”³³ În depeșele pe care le-a trimis de la Paris lui Maniu, în cursul lunii octombrie 1919, Vaida se plângea de blocajele și tăcerea de la București, în privința tacticii care trebuia urmată la Conferința păcii, temându-se că „Brătianu va încerca să pună în cărca ardelenilor iscălirea tratatului spre a putea țipa: „trădare”, peticind astfel reputația partidului liberal.” De aceea, se întreba el, cine avea să-și asume răspunderea pentru managementul politicii externe românești în chestiunea Banatului și a Tratatului Minorităților, precizând că el se delimita

de „o politică prin care aş contribui de a periclita interesele țării de dragul unei tactici de partid, ceea ce a devenit rezistența noastră.”³⁴ De la tribuna Parlamentului, Vaida afirma răspicat că, într-o scrisoare trimisă președintelui Consiliului Dirigent, în 15 octombrie 1919³⁵, el își argumenta decizia de separare față de tactica intransigentă brătienistă, precizându-i lui Maniu că: „îl stimez pe Brătianu, îi sunt devotat și recunoscător pentru tot ce-a făcut, pentru înfăptuirea unității naționale; dar nu sunt nici prost, nici funcționar.”³⁶ În realitate, însă, în scrisoarea trimisă la Sibiu, lui Maniu, în 15 octombrie 1919, nu numai că Vaida nu a scris nici măcar un cuvânt din acea rostire indignată, ci mai mult a continuat să-l laude pe fostul prim-negociator al României la Conferința de pace, scriindu-i șefului Consiliului Dirigent că: „tactica lui Brătianu a fost excelentă. Dacă ar fi transigat (negociat n.n.) pierdeam prestigiul ca țară și nu-i aduceam pe Aliați acolo, încât acuma sunt implicați să discute cu noi.”³⁷ De la tribuna Parlamentului, la acel moment (decembrie 1923) și aflându-se în opoziție față de guvernul liberal al lui Brătianu, Vaida-Voevod viza compromiterea publică și politică a celui care refuzase asocierea Partidului Național Român la guvernare, în 1922, într-o coalitie cu liberalii și, în consecință, confuzia poate că a fost intenționată, dorind să mute cu două săptămâni mai devreme revolta sa față de tactica lui Brătianu și a Bucureștiului. În decembrie 1923, folosindu-se de tonul său sobru de spirit central-european indignat față de tacticile și manevrele balcanofanariote ale lui Brătianu și ale politicianilor regățeni, care avea să-l consacre în politica românească – Vaida declama revoltat că la Paris, în acele zile, a reușit să priceapă că se afla „într-o situație misterioasă, într-o situație aproape ridicolă și cu încetul, eu care nu cunoșteam până atunci toate ascunzișurile politicile și toate sforăriile, am început să văd mai clar.”³⁸ Cert este că Vaida urmărea să arunce de pe umerii săi, pe cei ai Brătianului, toată responsabilitatea pentru pierderea Banatului, în condițiile în care șeful PNL acționase intens, la rândul său, – pe plan politic și mediatic – pentru a-i responsabiliza pe adversarii săi. Așa după cum arăta de la tribuna Parlamentului, iritarea celui de-al

²⁹ Într-o scrisoare trimisă lui Iuliu Maniu în 6 mai 1919, de la Paris, Al. Vaida Voevod îl informa despre propunerea făcută de Comisia 10 a Conferinței de pace, condusă de Tardieu, în care el vorbea despre „castrarea Torontalului de Sus și a Timișului de Jos”, propunere de graniță care includea Vârșeușul și Cetatea Albă la România. „Prinzând sârbii de veste au alergat la Pichon-Clemanceau etc. Tardieu a supus chestia din nou Comisiei și astfel s-a făcut corectura prin care Vârșeușul și Biserica Albă li se dă sârbilor.” Această mărturie și, implicit, acest fapt istoric, spulberă credința naivă a lui Take Ionescu că atitudinea sa împăciuitoare și dispusă la compromis cu sârbii, concretizată în celebra și controversata înțelegere de domni de la Belgrad ar fi adus mai mult teritoriu României în Banat decât intransigența brătienistă. (vezi: Al. Vaida Voevod, *Scrisori de la Conferința de pace.*, 125).

³⁰ *D.A.D.*, nr. 38, din 24 ianuarie 1924, 865.

³¹ În realitate, scrisoarea a fost trimisă în 31 august 1919. (vezi: Al. Vaida Voevod, *Scrisori de la Conferința de pace*, 324–325).

³² *Ibidem.*, 380–390.

³³ *D.A.D.*, nr. 38, din 24 ianuarie 1924, 865.

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ Al. Vaida Voevod, *Scrisori de la Conferința de pace.*, 407–414.

³⁶ *D.A.D.*, nr. 38, din 24 ianuarie 1924, 867; Vaida a confundat scrisorile. În realitate el a făcut această afirmație în scrisoarea trimisă lui Maniu în data de 25 octombrie 1919. (Al Vaida Voevod, *op. cit.*, 421).

³⁷ *Ibidem.*, 410.

³⁸ *D.A.D.*, nr. 38, din 24 ianuarie 1924, 867.

doilea delegat creștea la Paris în condițiile în care exista riscul ca el să rămână singurul răspunzător politic și în fața istoriei, în condițiile în care „Brătianu s-a retras din fața răspunderii. Văitoianu se sustrage cu motivarea că el nu rezolvă nimic, ci face alegeri. Îndărățul lui Văitoianu e Brătianu. Mie nu mi se comunică: unde vrem să ajungem? Până unde întindem coarda? Ori, o lăsăm eventual să se rupă. Eu nu voi face o politică fără țintă și orbecăind, fiindu-mi ochii legați. Nu vreau să fiu pion într-o mână necunoscută”, se plângea Vaida lui Maniu, într-o depeșă trimisă președintelui Consiliului Dirigent, la Sibiu, în 25 octombrie 1919. Vaida susținea, la tribuna Parlamentului, că și-a informat șeful politic că va părăsi Parisul, nedorind să mai fie tratat ca până atunci și nici să mai fie un *pictus masculus*.³⁹ Interesant este că în ciuda ordinului telegrafic trimis de președintele Consiliului Dirigent din Transilvania, în care i se cerea lui Vaida să părăsească de urgență Parisul, acesta îi preciza, în scrisoarea trimisă în 25 octombrie 1919, că nu putea părăsi capitala Franței „fără a provoca impresia că intenționez o demonstrație contra Conferinței”.⁴⁰

Așa după cum nota Al. Vaida Voevod în *Memoriile* sale, în politica dâmbovițeană, pe tema Banatului, mai ales, dar nu numai, era o adevărată „țiganiada politică”, începută în 1919 și continuată la sfârșitul anului 1923 și începutul anului 1924⁴¹.

³⁹ *Ibidem*, 866–867; Aceste afirmații sunt precizate în scrisoarea trimisă lui Maniu, în 25 octombrie 1919. (vezi: Al. Vaida Voevod, *op. cit.*, 421).

⁴⁰ *Ibidem*, 419; În memoriile sale, Al. Vaida Voevod, nota despre consultarea cu Maniu în chestiunea Banatului. „Maniu îmi reclamase că bănățenii se plâng mereu că nu s-a făcut destul în interesul dobândirii întregului Banat.” Temându-se de consecințele politice viitoare, în octombrie 1919, Vaida îi scria lui Maniu să-i trimită la Conferința de pace „pe cei mai înverșunați” dintre bănățeni. „I-a trimis pe dr. Ion Sârbu, autorul istoriei lui Mihai Viteazul (popa din Rudăria – actuala comună Eftimie Murgu din jud. Caraș Severin) și pe (Avram n.n.) Imbroane. I-am dat pe mâna lui Caius (Brediceanu n.n.) ca să le pună la dispoziție toate dosarele cu întregul material întrebuițat la Conferință, în chestia Banatului. S-au convins curând că nu a fost nimic ignorat, (ceea) ce rezonabil a putut fi invocat pentru sprijinirea revendicărilor noastre. Cei doi nu ar fi fost bănățeni, și mai puțin cu firile ce le aveau, dacă s-ar fi împăcat cu situația. Ca să-și dovedească priceperea specială, unul ca istoric, altul ca bănățean, s-au apucat să elaboreze un memoriu”; despre care Vaida menționează că a fost consistent, bine documentat și bine argumentat și pe care cei doi bănățeni au dorit să-l predea lui Lloyd George într-o audiență, care însă nu le-a fost acordată. (Al. Vaida Voevod, *Memorii*, vol. II, 56–57).

⁴¹ Despre „țiganiada politică” pe chestiunea Banatului, din 1919, Vaida nota în *Memoriile* sale: „În același timp, război mare pe seama „trădării” Banatului, prin Take Ionescu, a „vânzării țării” către nemți, de Marghiloman și a

Dezvăluirile și acuzele aduse de către liderul ardelean, în rostirea făcută în Parlament și mai ales responsabilitățile eșecului în chestiunea Banatului, pe care liderul ardelean le-a transferat șefilor guvernelor regățene – respectiv lui Brătianu și Artur Văitoianu, l-au determinat pe generalul fost premier al țării între septembrie și decembrie 1919, iar în acel moment ministru al comunicațiilor în guvernul liberal, să reacționeze. Astfel, în ședința Camerei din 26 decembrie 1923, fostul premier A. Văitoianu îl acuza pe Vaida că la Paris a ascultat mai mult de instrucțiunile primite de la Consiliul Dirigent, decât de cele de la guvern și că liderii ardeleni nu au respectat hotărârea politică luată în prezența sa de a se continua pe linia intransigenței la negocierile din cadrul conferinței de pace. În acest sens, el relata despre decizia luată la sediul guvernului, întrunire la care au participat Șt. Cicio-Pop și Iuliu Maniu, lideri ardeleni care s-au pronunțat împotriva semnării Tratatului Minorităților. Însă, „a doua zi ați luat domniile voastre guvernul, ați dat telegramă și d-voastră ați iscălit”, preciza Văitoianu, pasându-le acestora, dintr-o mutare politică, responsabilitatea eșecului bănățean⁴². Era șah la adresa opoziției, care trebuia să salveze situația, trimițându-l la tribună pe unul dintre cei mai pricepuți și documentați oratori ai săi: deputatul Nicolae Iorga. Acesta a ironizat sugestia unor deputați de a transfera Societății Națiunilor rezolvarea acestui acord cu privire la granița româno-sârbă, dar și pe cei care făceau apel la susținerea opiniei publice europene pentru dreptatea românească. Acestor entități, preciza Iorga, „le pasă de câteva sate din Banat, cât ne pasă nouă cum curg pâraiele în Congo”⁴³. Savantul român considera că „toată politica românească e vinovată că am ajuns aici, că avem granița aceasta rea.” În opinia sa, principalele păcate ale elitei politice românești erau ignoranța, aroganța și lipsa de viziune asupra evoluțiilor și realităților europene. În acest sens, el le evidenția care au fost evoluțiile și transformările pe care relațiile internaționale le-au suferit în mai puțin de șapte ani. „Dar dacă în 1916 hotăra diplomația, dacă în 1919 hotărau geografii primiți de America, să ne dăm seama

„complicității” cu Mackensen, a generalisimului Averescu. Contra-acțiunea acestora (a liberalilor n.n.), sprijinită de Goga, ca ardelean, de Bocu, ca bănățean și de părintele Lucaciu, ca martirul cauzei naționale pentru „dezrobirea” Transilvaniei. În mijlocul acestei atmosfere de țiganiada politică, creată „de cei mai distinși fii ai ei”, credincioși „legii pământului”, a trebuit să duc negocierile cu marii aliați.” (*Ibidem*, vol. I, Cluj-Napoca (1995), 50).

⁴² *D.A.D.*, nr. 39, din 26 ianuarie 1924, 898–899.

⁴³ *Ibidem*, 902.

că în 1923 hotărăște oriunde bancherul potrivit cu interesele lui economice. El nu întreabă dacă este bună granița, ci dacă este un câștig sau nu.”⁴⁴. Iorga pune degetul pe rană și identifica cu precizia științifică a cunoscătorului trecutului și, deci al viitorului, cauza fundamentală a eșecului politicii românești în chestiunea Banatului: „*Lucrul de care suferim noi este că nu avem un catehism al politicii naționale în domeniul cultural, economic și extern, care să fie al tuturor.*” Acest mare handicap provoca, în opinia sa, acidele polemici – „scosul ochilor”, cum spunea el – pe chestiunea externă, întrucât elita politică românească avea o „tradiție sănătoasă” în acest domeniu. Astfel, el amintea linșajul politic la care a fost supus „trădătorul Sturdza” în chestiunea „rente școlii din Brașov”, alături de atâtea alte „chestii naționale care au fost târâte prin noroiul străzilor bucureștene”. Și, în asemenea condiții, și pe baza unei asemenea „sfinte” tradiții, „când noi trăim într-o veșnică dihotomie, într-o continuă ură, într-o intrigă perpetuă cu privire la asemenea chestiuni, noi să ne fi putut prezenta în conferința de pace braț la braț?”⁴⁵.

Neuitând totuși că era politician și că se afla în opoziție din cauza unui singur om politic, Nicolae Iorga a schimbat registrul, trecând de la retorica academică a savantului superior și detașat, la atacul politic. Astfel, el a criticat vehement strategia lui Brătianu la Paris precizând că a fost o eroare să încercăm să rezolvăm chestiunea Banatului „numai adresându-ne puterilor apusene. Aveam pe sârbi la îndemână, puteam vorbi cu dânșii și sunt sigur că astfel am fi câștigat mai mult. Nu e nici o îndoială că am fi câștigat mai mult. Take Ionescu a încercat pe seama lui: poate că nu a încercat în momentul cel mai potrivit și oportun, dar nici aceasta nu-i mai bun. Evident că se tratase în 1916 despre un pământ în care și alții aveau tradițiile lor și oamenii lor, fără măcar să se facă gestul de politeță de a-i întreba și pe dânșii ce cred despre pământul acesta. (...) În momentul când d. Brătianu a plecat la Paris, în momentul acela, din partea sârbilor, aici la București mi s-a spus că nu s-a schimbat cu dânșii un singur cuvânt. Acestea sunt greșeli; toată lumea trebuie să le recunoască”⁴⁶, a concluzionat Iorga.

Analizarea chestiunii Banatului a continuat și a treia zi în Parlamentul României Mari. În ședința Camerei din 27 decembrie 1923, Iuliu Maniu a luat cuvântul pentru a face câteva precizări în această

delicată problemă de politică externă și internă, după intervenția ministrului justiției, Georgel Mârzescu, care îi acuzase și el pe ardeleni că, deși au fost de acord cu continuarea tacticii rezistenței, după ce au venit la guvernare, au renunțat, provocând eșecul în chestiunea Banatului. Astfel, Maniu, referindu-se la depeșele primite de la Vaida, preciza că acesta „trimitea adevărate țipete de durere, în scrisorile ce mi le trimitea, despre situația de la Paris. Vedea zi de zi, că politica de rezistență, oricât de îndreptățită ar fi, nu mai putea duce la un rezultat bun, și spunea categoric că, dacă nu vom putea folosi timpul acesta pentru a intra în negocieri, pierdem timpul cel mai util și pe urmă va trebui ca noi să fugim după aliați, pentru ca să mântuim ceva din ceea ce trebuia să fie neapărat al nostru.” Președintele P.N.R. susținea ferm că este incorect să fie transferat eșecul politic în chestiunea Banatului pe seama ardelenilor din delegația oficială a României de la conferința păcii, din moment ce, după plecarea intempestivă a lui Brătianu din capitala Franței, acea delegație, în frunte cu Vaida, a rămas izolată de București; neprimind niciun fel de instrucțiune sau libertate de negociere, în funcție de evoluția evenimentelor. Maniu mai susținea că deși a participat personal la ședința guvernului care a succedat administrației Brătianu, ca a demisionat în 12 septembrie 1919, pentru a-l informa pe noul premier și a obține o schimbare de tactică și de strategie, „d. Prim ministru Văitoianu a stat neclintit pe baza punctului domniei sale de vedere și n-a admis nici un fel de discuțiune în nici o chestiune care forma neînțelegerile noastre cu aliații.”⁴⁷.

El dezvăluia că după primirea unei alte scrisori de la Al. Vaida Voevod⁴⁸, prin care acesta insista ca să obțină schimbarea strategiei guvernului central de la București, „pentru că, altfel, e pierdută cauza noastră”, președintele Consiliului Dirigent a avut o întrevvedere cu ministrul de externe, Nicolae Mișu. Acesta i-a spus că „guvernul nu poate să-și schimbe atitudinea”, considerând că Vaida „este prea impresionat, fiind o fire impresionabilă”, și cerându-i să-l liniștească „căci nu va fi niciun necaz”. La finalul întrevederii, N. Mișu îi reiterea lui Maniu ordinul brătienist de luptă politică pe frontul de vest: „guvernul, în tot cazul nu poate să-și schimbe atitudinea în această chestiune.” Fiind deosebit de îngrijorat de situația gravă pe care i-o raporta Vaida de la Paris și conștientizând faptul că guvernul Văitoianu „nu

⁴⁴ *Ibidem*, 904.

⁴⁵ *Ibidem*, 905.

⁴⁶ *Ibidem*, 903–904.

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 40, din 29 ianuarie 1924, 940.

⁴⁸ Este vorba de scrisoarea trimisă lui, de la Paris, de către Al. Vaida Voevod, în 25 octombrie 1919. (Al. Vaida Voevod, *Scrisori de la Conferința de pace...*, 420–422).

se va îndepărta de la punctul acesta de vedere”, Iuliu Maniu a decis să-l abordeze direct pe Șeful cel Mare. Astfel – mărturisirea el – „m-am dus la d. Brătianu și i-am expus situațiunea, recitind aceeași scrisoare. L-am rugat, cu influența domniei sale, să binevoiască a sugera guvernului punctul de vedere al d-lui Vaida, de a se intra în discuțiune, deocamdată neoficială, spre a se vedea ce s-ar putea câștiga pentru cauză în această situațiune.” Brătianu, afirma Maniu, i-a precizat ferm că „*nu poate să se abată de la punctul de vedere al domniei sale și crede că nu este cazul să intrăm în discuțiune*”, confirmându-i astfel liderului ardelean că, deși nu mai era la guvernare, totuși el deținea în continuare întreaga putere prin oamenii sistemului brătienist care au rămas în funcțiile guvernamentale cheie și care executau întocmai hotărârile și dispozițiile sale. Ca un amănunt de culoare al acestei întâlniri, care confirmă încă odată disciplina și obediința din cadrul sistemului brătienist de putere, este replica pe care șeful PNL i-a dat-o liderului ardelean la insistențele sale legate de temerile lui Vaida. „D. Vaida este mult prea impresionat de lucrurile pe care le vede la Paris”, el fiind convins că „în definitiv aliații, totuși, vor ceda și accepta punctul nostru de vedere, care este cel drept”. Este ușor de remarcat că aceeași replică i-a dat-o și ministrul de externe, N. Mișu, care a fost cel mai de încredere colaborator al lui Brătianu în domeniul diplomației românești. Pe de altă parte, rostirea lui Brătianu arată totuși cât de puternică era credința sa că această strategie va fi una de succes. Iuliu Maniu ținea să precizeze, în fața celor circa 350 de deputați, reuniți sub cupola Parlamentului, că în afara acestor două demersuri, „absolut confidentiale”, nu a avut nici un fel de referire, nici măcar accidentală în vreun mediu privat, la această chestiune. De ce? „Pentru că credeam, că ar fi cea mai mare greșală dacă prin oarecari indiscrețiuni, prin oarecare discuțiuni particulare, oricât de discrete, s-ar slăbi poziția guvernului în ceea ce privește menținerea *punctului de vedere al nostru* față de aliați.” În acel context internațional, afirma Maniu, în plan intern s-au consumat primele alegeri parlamentare organizate în baza votului universal, care a complicat scena politică și a schimbat raportul forțelor în favoarea grupărilor politice ostile politicii rezistenței⁴⁹.

În continuarea rostirii sale, șeful P.N.R. ținea să facă o analiză obiectivă a politicii brătieniste de rezistență, arătând că la Conferința de Pace de la Paris, „din nefericire, se complicau două lucruri,

care, și în timp și în spațiu și în ceea ce privește legătura organică a lucrurilor, sunt două lucruri distincte: așa-numitul tratat de la Saint Germain, tratatul adițional referitor la minorități și chestiunea Banatului.” Maniu ținea să sublinieze că aceste două chestiuni disticte „s-au confundat și atunci” și se confundau și în acel moment în care el își rostea discursul, iar acest fapt era confirmat de aprobările și contrazicerile care venea din sală la aceste afirmații și, mai ales, la aceea că, conflictul guvernului Brătianu cu aliații n-a fost pe chestiunea Banatului. „În realitate, rezistența d-lui Brătianu se îndrepta contra a două obiective: în contra tratatului adițional referitor la minorități și privitor la chestiunea Banatului.” Cu toate acestea, insista el, responsabilul pentru satisfacerea intereselor românești era obligat să constate că, „în timp, era o deosebire în ceea ce privește acel tratat” și chestiunea Banatului și „trebuia să fie luată o decizie anterioară, în raport cu cealaltă chestiune, cea a Banatului.” De ce? Simplu, preciza Iuliu Maniu. Pentru că, „în realitate, conflictul între guvernul Brătianu și conferința de Pace s-a declanșat nu pe chestiunea Banatului, ci pe chestiunea tratatului adițional privitor la minorități.”⁵⁰ Șirul aprobărilor și contestațiilor vehemente continuau în sala de ședințe, în timp ce liderul ardelean făcea această precizare și această distincție între cele două chestiuni. Cu toate vociferările, el arăta că în vreme ce chestiunea Banatului – mai precis a graniței dintre România și Serbia – fusese tranșată doar în cadrul Comisiei geografice, Tratatul Minorităților devenise o decizie politică europeană și internațională, asumată prin semnătura marilor puteri și a celorlalte state interesate, care așteptau doar semnătura României pentru a fi legiferată internațional. „D. Brătianu – spunea Maniu – s-a pus în același timp și deodată în rezistență față de amândouă aceste chestiuni.” Liderul P.N.R. susținea că această decizie a fost eronată, pentru că „în o așa chestiune mare politică și diplomatică, în loc de a acumula greutățile, să le fi împărțit și împărțite să încerce a le rezolva pe rând.” Iată de ce – preciza Maniu – guvernul Vaida și coaliția politică a Blocului Parlamentar care-l susținea în Parlament, au decis să separe cele două chestiuni în abordarea lor la conferința de pace. Ma întâi, spunea el, „au atacat chestiunea minorităților și după ce au rezolvat-o, după părerea mea, într-un mod norocos, a trecut la rezolvarea altei chestiuni, la aceea a Basarabiei. Dar tratând chestiunea Basarabiei, a pus imediat chestiunea Banatului, pregătind astfel terenul ca după rezolvarea mării chestiuni a Basarabiei, să

⁴⁹ D.A.D., nr. 40, din 29 ianuarie 1924, 940.

⁵⁰ *Ibidem*.

poată trece imediat la rezolvarea celei de-a treia chestiuni, a frontierelor cu statele succesore din Austro-Ungaria.”⁵¹

În elaborata sa expunere pe tema politicii externe românești de la conferința păcii, Iuliu Maniu a făcut o analiză critică a celor două politici pe care le-ar fi putut promova România în cadrul tratatelor de la Paris. El opina că, în cele din urmă, forța împrejurărilor și interesele noastre au impus politica opusă a „negațiunii și rezistenței și neconlucrând la nimic.” În locul acestei politici brătieniste s-a simțit nevoia unei alte politici: politica negocierii și a compromisului. „Politica tranzacției – afirma el – care pune în aplicare toate mijloacele utile și posibile ca această tranzacție să ducă în adevăr la bun sfârșit și câștigând maximul din ce se poate.” Liderul ardelean arăta că în cazul oricăreia dintre aceste două politici, dacă nu se pun în aplicare, în serviciul lor, toate mijloacele care le pot sta la dispoziție, acea politică „va fi rea” și nu va duce „decât la dezastru”. De aceea, continua el raționamentul logic, „o politică de rezistență care însă nu pune în aplicare toate mijloacele și nu pune negațiunea până la ultima limită pe care o permite existența națională, ci dă un pas înainte și doi înapoi, nu poate fi decât o politică catastrofală, care trebuie să ducă la dezastru.” În același timp, preciza Maniu, dacă „te pui pe punctul de vedere al tranzacției, dar nu pui în aplicare toate mijloacele și toate posibilitățile de convingere, de informații și de diplomație politică, ci rămâi la mijlocul drumului și te mulțumești cu ceea ce va da Dumnezeu, și această politică nu poate duce decât la faliment.” Iată de ce, preciza el, în conformitate cu „cea mai curată și cinstită convingere a mea”, PNL și guvernul Brătianu au făcut „o periculoasă amestecare a celor două sisteme politice.” În condițiile în care, spunea el, Partidul Liberal a pornit pe drumul rezistenței, chiar dacă poate ar fi fost „o atitudine politică greșită”, totuși ar fi fost o politică respectabilă, care le-ar fi transmis aliaților mesajul esențial că soluția impusă de ei prin forță, în ciuda tratatului cu care ne-am înțeles, putea fi acceptată; „fiindcă nu vreau să mă războiesc nici cu sârbii, nici cu voi, dar eu nu mă voi primi, ci mă voi supune acestei soluții impuse. Atunci când va da Dumnezeu, eu neconcurând cu nimic la facerea acestei frontiere, voi reface în bine ceea ce aștricitat voi.” Pe de altă parte, arăta Maniu, în modul

cel mai logic cu putință, dacă guvernul și PNL au ajuns să se convingă că „politica sa de rezistență a fost greșită și n-o mai poate duce din orice considerațiuni”, iar opinia publică nu ar fi pronunțat, din această cauză, o „sentință de moarte asupra partidului liberal”, atunci acest partid trebuia să aibă o altă orientare. „Să fi zis în mod clar: nu mai pot susține politica de rezistență, trebuie să intru pe terenul tranzacțional”. Iar dacă ar fi luat o asemenea decizie fermă, atunci „să se fi pus pe lucru cu toată forța morală pe care o are, cu toată autoritatea de care dispune națiunea română, cu toate mijloacele și cu toate persoanele care-i stau țarei acesteia în belșug la îndemână, cu toate legăturile sale pe care în alte chestiuni le-a știut cu belșug pune în aplicare, ca să convingă și pe aliați și pe sârbi și pe toată lumea, mișcând toate pietrele, că țara este hotărâtă să discute, dar nu poate primi frontiera care i s-a impus, ci ea trebuie schimbată în favorul nostru. Și punând astfel toate forțele naționale și ale Statului în aplicare, să facă o tranzacție, un hotar, o limită care să corespundă, dacă nu integral, dar totuși cât mai bine intereselor acestei țări.”⁵²

Maniu ținea să arate că, până la un punct, este de înțeles rezistența guvernului Brătianu, mai ales față de chestiunea Tratatului minorităților, întrucât acesta „atingea, în partea lui oneroasă, mai mult vechiul regat”, (...) prin preambul acela îngrozitor de supărător care umilea țara și care era într-adevăr o lovitură pe care simțul de demnitate al țării nu o putea să o suporte și pentru că erau niște articole privitoare la minoritățile din vechiul regat care erau într-o formă care ar fi putut da naștere la multe neînțelegeri”, fapt care nu putea fi acceptat de guvern.⁵³ Concret, care era acel articol din Preambulul tratatului care a deranjat atât de mult elita politică din Vechiul Regat? Era vorba de garantarea pentru evrei a Sabatului, cu alte cuvinte, de a li se asigura sâmbăta liberă pentru practicarea propriului lor cult și a zilei lor libere. Cert este că ostilitatea întregii elite politice românești față de chestiunea reglementării Sabatului în România prin intermediul Tratatului Minorităților, i-a determinat pe reprezentanții marilor puteri să dea asigurări formale că acel articol din preambulul tratatului va fi eliminat. Nicolae Iorga spunea că el și partidul său, alături de ceilalți lideri ai opoziției

⁵¹ *Ibidem*, pp. 940–941; Iuliu Maniu afirma, atunci, că „în politică, și mai ales în chestiunile mari diplomatice este necesar să lucreze oameni pricepuți, care să prevadă și să aranjeze în mod potrivit forțele naționale” pentru a fi satisfăcute interesele naționale. (*Ibidem*, 941).

⁵² *Ibidem*, 942; Deputatul Stan Morărescu, într-o intervenție făcută la Mesajul Tronului, în ședința Adunării Deputaților din ziua de 23 noiembrie 1923, preciza că „Partidul liberal suferă de un viciu inițial, sectarismul, care-l împiedică de a vedea lucrurile într-un orizont mai larg, din pricina căruia mai toate actele sale poartă pecetea interesului de partid.” (*Ibidem*, nr. 17, din 6 decembrie 1923, 223).

⁵³ *Ibidem*, nr. 40, din 29 ianuarie 1924, 941.

liberale, au renunțat la rezistența față de Tratatul minorităților după ce au primit asigurări „din gura aliaților, că preambulul nu va exista, că articolul privitor la Sâmbăta se va desființa.”⁵⁴

Profitând de atmosfera creată de Maniu și dorind să puncteze politic mai dur decât colegul său de co-președinție a P.N.R., Nicolae Iorga cataloga „politica rezistenței” drept o nebunie, declarându-se mândru că s-a opus unei asemenea politici, într-o izbucnire făcută în Parlament, în ședința din 27 decembrie 1923. „Nebunie pe seama unui popor, nu se putea face”, susținea el apăsat, „mai ales când aveam nevoie de sprijinul unei lumi întregi, ca să rămânem acolo unde eram.”⁵⁵ La rândul său, Iuliu Maniu își încheia filipica anti-brătienistă afirmând că partidul său și guvernul Vaida nu puteau „duce rezistența în chestiunea Banatului până la ruperea cu aliații.” De aceea, spunea el, în coaliția guvernamentală s-a hotărât să se pună în aplicare „toate mijloacele posibile ca să câștigăm Banatul întreg, dacă se poate, iar dacă nu se poate, decât să rupem cu aliații, ceea ce credeam că nu e posibil pentru Țara Românească, vom mântui din acest Banat atât cât putem.”⁵⁶

Era limpede că un asemenea asalt politic al opoziției nu putea rămâne fără răspuns din partea puterii, motiv pentru care la tribuna Camerei a venit ministrul de externe I.G. Duca. Adresându-se Adunării, el le adresa celor doi lideri ardeleni o întrebare destul de dificilă: dacă tratatul de la Sevres, prin care s-a stabilit granița româno-sârbă, s-a semnat doar în august 1920 iar atât Vaida, cât și Take Ionescu susțineau că ei puteau obține rezultate mai bune decât politica brătienistă, de ce n-au făcut-o, întrucât au avut la dispoziție nouă luni⁵⁷. El le reproșa celor din opoziție că au redeschis dosarul bănățean și s-au transformat în acuзаторi publici ai liberalilor din interese politicianiste, din moment ce documente guvernamentale și parlamentare dovedeau că partidele din opoziție, cât au fost la guvernare, au aprobat granița cu Serbia care, prin acel protocol era reglementată mai bine⁵⁸.

În acest sens, ministrul de externe făcea referire la delicata chestiune a cadastrului comunei Vărădia.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, 940.

⁵⁶ *Ibidem*, 941.

⁵⁷ Așa cum afirmase Vaida în discursul său, că Lloyd George l-a asigurat, în martie 1920, că va recurge la un arbitraj pentru a determina Serbia să accepte linia de graniță pe linia Vârșeț – Cetatea Albă. (*Ibidem*, 944).

⁵⁸ I.G. Duca arăta că prin acel protocol România putea să recupereze 12 comune, „care după tratat ni se cuveneau nouă”, dar pe care Serbia continua să le ocupe ca urmare a netrasării și aplicării pe teren a graniței stabilite prin tratatul de pace de la Paris. (*Ibidem*, 944–945).

„Noi pretindeam că acest cadastru, după tratat, ne reveana nouă, sârbii pretindeau că în cea mai mare parte le reveana lor. Duca arăta că fostul ministru de externe, Take Ionescu, dar și comisia numită de el, nu au reușit să ajungă la un compromis cu sârbii, stabilind că situația se va lămuri odată cu trasarea graniței pe teren; iar în cazul unui blocaj urma să se ceară un arbitraj. Oficialul din guvernul Brătianu preciza Parlamentului că „în urma unor negocieri grele am reușit să câștig cadastrul comunei Vărădia.” În plus, mai preciza Duca, „am reușit să mai câștig încă o comună curat românească – Iamul de lângă Vârșeț; am reușit să obțin o rectificare în favoarea României a întregii granițe dealungul Dunărei, graniță care, dacă tratatul ar fi fost aplicat în litera lui ar fi fost cu totul defavorabil pentru noi.” El mai arăta celor peste 350 de parlamentari că în urma negocierilor cu sârbii a reușit să obțină comuna Jimbolia, în schimbul a două comune cu populație neromânească.” În același sens, Duca sublinia că în ciuda reproșurilor și acuzelor pe care le-a primit că acceptarea graniței cu Serbia venea în contradicție cu politica brătienistă a rezistenței și că va fi o pată de rușine în cariera sa, el se declara mândru de ce-a făcut, cu atât mai mult cu cât obținuse pentru România și insulele din mijlocul Dunării, inclusiv insula Ada Khale⁵⁹.

Pe un alt plan, I.G. Duca recunoștea în cadrul intervenției sale, făcute în acea zi de 27 decembrie 1923, că România „a pierdut procesul istoric” în chestiunea Banatului și că acea problemă trebuia să „aparțină istoriei.” Iată de ce – spunea el – P.N.L., din ziua când granița a fost trasată, a considerat această chestiune de domeniul istoriei, pronunțându-se pentru relații de bună vecinătate cu statul sârb⁶⁰.

Ca un colaborator loial al lui Brătianu, ce era, I.G. Duca nu putea lăsa fără replică toate atacurile și acuzațiile aduse șefului său politic sub cupola Parlamentului. El susținea că toate acuzațiile aduse lui Brătianu: că nu a făcut propagandă, că a fost mândru și exclusivist sau că s-a încăpățânat în politica intransigenței, nu au temei real. Adevărul era – spunea ministrul de externe al României – că au fost două politici românești diferite de satisfacere a intereselor naționale: politica brătienistă și cea takistă, care s-au confruntat prima dată în

⁵⁹ *Ibidem*, 945.

⁶⁰ *Ibidem*; În plus el ironiza ideile dr. N. Lupu care propusese constituirea unei comisii parlamentare care să se deplaseze la Belgrad pentru a-i convinge pe sârbi să ne cedeze 50–60 de kilometri și să mute granița pe linia Vârșeț–Cetatea Albă, când pentru acea linie se bătuseră sârbii la Paris cu toate forțele și câștigaseră. Ironia sa a stârnit amuzamentul general în sala de ședințe.

1914 și nu la Paris. Politica lui Brătianu – spunea Duca – stabilea că „România nu trebuie să iasă din războiul mondial decât cu satisfacerea integrității drepturilor ei naționale. Și de aceea România nu poate să tragă spada și să se arunce în vârtoarea unui război mondial decât atunci când vor fi recunoscute de aliații noștri drepturile neamului românesc asupra Bucovinei întregi și asupra Banatului întreg.” Concepția takistă, afirma el, susținea că „România trebuie să se arunce în vârtoare cât mai curând. România nu are nevoie nici de Bucovina întreagă, nici de Banatul întreg.”⁶¹.

Duca dezvăluia motivul rupturii dintre Brătianu și Take Ionescu la Conferința de Pace de la Paris: „Când Take Ionescu s-a hotărât să plece de la Iași la Paris, o rugăciune i-a făcut d. Brătianu, și noi toți care aveam raporturi personale cu dînsul, i-am spus: d-le Take Ionescu știm legăturile pe care le ai în străinătate, suntem convinși că poți aduce mari servicii propagandei românești, ducându-te în apus. Dar te rugăm să nu cedezi în chestiunea integrității Banatului și să nu-ți mai aduci aminte de teza pe care ai susținut-o în ajunul intrării noastre în război. A plecat Take Ionescu și ne-au venit zvonuri că nu a ținut seama tocmai de această rugămintă.”⁶². El mai arăta că în ciuda acestui fapt, premierul Brătianu, odată cu prima întrunire a guvernului, i-a trimis o telegramă la Paris lui Take Ionescu prin care-i cerea să intre în guvern și să fie delegat la conferința păcii. Acesta a refuzat, preciza Duca, pe motiv că guvernul Brătianu nu era unul național, ci unul de partid. Însă, se întreba el, „nici azi nu înțeleg ce înseamnă guvern național? Dacă Take Ionescu și prietenii săi politici intrau în guvern, dacă noi eram în guvern, dacă ardelenii erau în guvern și erau, dacă bucovinenii erau în guvern, și erau, dacă basarabienii erau în guvern, și erau, cine rămânea în afară de acest guvern? D. Iorga? Făcusem apel la el, dar ne refuzase. Prin urmare cine rămânea în afară? D. Marghiloman, autorul păcii de la București, generalul Averescu, autorul tratatelor de la Buftea!”⁶³. Duca susținea că Ion I.C. Brătianu „nu a încetat să spered în concursul lui Take Ionescu la Paris”, susținând că

poate a fost influențat în rău de prietenii săi din capitala Franței și că a luat o hotărâre pripită, la care va renunța după o sinceră discuție pe care cei doi o vor avea. Brătianu i-a spus lui Duca, înainte de a porni spre aeropagul european, că „am să plec la Paris, am să stau de vorbă cu el și am să fac tot ceea ce este posibil ca să-l conving ca împreună să apărăm drepturile României la conferința de pace.” Ministrul de externe mai preciza că premierul liberal s-a ținut de cuvânt, având în valiza diplomatică plenipotența, semnată de rege, prin care Take Ionescu era numit delegat al României. „Pe drum d. Brătianu s-a oprit la Belgrad și a aflat că Take Ionescu avusese o atitudine contrară integrității Banatului. Nu a vrut să o creadă. A sosit la Paris și acolo, din nefericire pentru cauza românească, a avut confirmarea acestei triste realități. A aflat că Take Ionescu se înțelese cu Pasici și Venizelos ca chestiunea granițelor să se rezolve prin bună înțelegere, pe baza unei tranzacțiuni. Și când d. Brătianu s-a dus la Venizelos ca să-i ceară sprijinul pentru integritatea Banatului, Venizelos i-a arătat învoirea pe care a făcut-o cu dl. Take Ionescu”, susținând că acel document a fost văzut și de N. Mișu. Iată de ce, arăta Duca, opoziției nu îi era permis să-l acuze pe Brătianu de aroganța cu cartea de vizită depusă la reședința din Paris a lui Take Ionescu și nici de intransigența sa culpabilă. Și, în niciun caz, susținea el, lui Brătianu nu-i poate fi imputat egoismul de a „acapara pentru dînsul singur apărarea intereselor țării noastre în momente atât de grave și atât de hotărâtoare pentru neam”, asemenea acuzații fiind „o prea mare nedreptate”⁶⁴.

În altă ordine de idei, ministrul de externe din guvernul Brătianu, arăta că politica de rezistență a fost sabotată de contra-propaganda pe care unii români au făcut-o la adresa acestei politici oficiale a României. Din nefericire pentru cauza națională, spunea el, „pe când nu s-a găsit niciun sârb să spună străinilor că Serbia se mulțumește dacă i se dă numai o parte din Banat, s-au găsit în timpul acela români care au spus, și la Paris, și la Londra, că România nu are nevoie de Banatul întreg.” Iată de ce, argumenta Duca, din acel moment, „apărarea drepturilor României în aceste condițiuni nu se înfățișa conferinței păcii ca apărarea drepturilor unei națiuni, ci se înfățișa ca voința unui om și a unui partid politic.”⁶⁵. O asemenea impresie putea fi salvată, iar Brătianu a oferit partidelor din opoziție o asemenea ocazie, odată cu demisia guvernului său, „ca să facem în fața lumii dovadă evidentă și indiscutabilă că cerându-se ceea ce era consfințit

⁶¹ *Ibidem*, 946; Duca îl acuza pe Take Ionescu că i-a creat probleme lui Brătianu cu această concepție a sa și în perioada neutralității, când negocia tratatul de alianță cu Antanta și când Aliații îl acuzau că pretențiile sale asupra Banatului sunt personale, nefiind susținute de alți șefi de partide. Opinia sa era susținută și de ministrul agriculturii, Al. Constantinescu, care afirma că „noi am ținut șase luni tratatul neîncheiat până când ni s-a dat Bucovina, cu Cernăuții și Banatul întreg.” (*Ibidem*, 947).

⁶² *Ibidem*, 947–948.

⁶³ *Ibidem*, 945.

⁶⁴ *Ibidem*, 948.

⁶⁵ *Ibidem*.

prin tratatul de alianță, se cerea cu îndârjire nu ceea ce reprezintă voința capricioasă a unui om, dar ceea ce era voința unanimă și hotărâtă a unui neam întreg.⁶⁶

Polemica politică și parlamentară pe chestiunea Banatului, din acele zile de decembrie ale anului 1923, s-a încheiat cu această intervenție a ministrului român de externe, în absența principalilor protagoniști ai chestiunii Banatului – Ion I.C. Brătianu și Take Ionescu – ultimul decedând în 1922. Evident, întrebările și acuzațiile reciproce privind responsabilitatea politică asupra eșecului național în chestiunea Banatului au continuat să planeze sub cupola Parlamentului. Dincolo de oratorie, de gloria tribunei și de interesele politicianisto-electorale, această confruntare s-a concentrat asupra răspunderilor politice pentru acest eșec major și pentru toate dramele omenești și ale comunităților locale, petrecute în acei ani, în urma trasării unei granițe artificiale între membrii unei comunități istorice. De asemenea, în cele două săptămâni ale acestei politicoase dar crâncene confruntări politico-parlamentare, oratorii tribunei, în același timp și importanți actori politici ai scenei naționale, au încercat să identifice și să analizeze, obiectiv sau partinic, cauzele și răspunderile acestui important eșec românesc al secolului XX.

În opinia noastră, cel mai important mesaj pe care îl transmite polemica politică și parlamentară pe chestiunea Banatului, din decembrie 1923, este cel referitor la imensa responsabilitate, înalta pricepere și larga viziune pe care trebuie să le aibă omul de stat român, împuternicit să reprezinte și să negocieze interesele statului și ale națiunii alcătuite din oameni și comunități vii. După cum s-a văzut, dezvăluirile, acuzele și contra-atacurile din timpul acestei confruntări ne-au putut lămuri în ce măsură chestiunea Banatului, ca obiectiv major al interesului național, a fost promovată în baza unei politici naționale sau a fost exploatată în interes de partid. Această polemică ne-a dezvăluit, pe de-o parte, grija și patriotismul emoționat al unor oameni politici ai vremii, iar pe de altă parte a relevat politicianismul veros, ambițiile, egoismul, orgoliile, neputința și limitele unor politicieni, care s-au dovedit atât de mici și de meschini într-un joc politic atât de important pentru nația română și într-un moment atât de grav și de mareț, în același timp, așa cum a fost anii 1918–1920 pentru împlinirea idealului de unitate națională. Este de-a dreptul șocant să constați, printre rândurile

discursurilor și interpelărilor politicoase și multe patriotarde, cât de îmbibată era mentalitatea elitei politice românești – educată în cele mai bune universități ale Occidentului – de racilele fanarotismului și balcanismului. Și cât spirit bizantin era sub cupola Parlamentului României Mari, la sfârșitul anului de grație 1923 și într-un spațiu de civilizație care se revendica a fi în Centrul Europei și în strânsă conexiune cu Occidentul civilizată și responsabil. Este uimitor să constați ușurința tipic orientală cu care politicienii români uzau, în acel timp și în acel spațiu, de cunoscuta tehnică a lui Pilat din Pont, care, rapid și fără muștrări de conștiință, s-a spălat pe mâini de orice responsabilitate față de destinul și viața unui Om. La fel au făcut și politicienii națiunii din perioada interbelică, care, pe rând, s-au spălat pe mâini de orice responsabilitate politică și morală față de zecile sau sutele de mii de români care ar fi putut împărtăși o altă soartă și, poate, s-ar fi putut alipi și ei națiunii în granițele recunoscute legal, dacă nu ar fi existat dezbinarea, orgoliile și nefericitele interese politicianiste la Conferința de pace de la Paris din 1919. Este semnificativ faptul că în această acerbă polemică parlamentară n-au contat soluțiile și proiectele de viitor pentru conservarea și ajutorarea minorității românești din Iugoslavia. Esențială a fost doar cearta politicianistă, sterilă și distructivă. Singurul interes al politicienilor care s-au confruntat sub cupola Parlamentului, în decembrie 1923, a fost compromiterea politică a adversarului sau acela de a-și prezerva, ori salva imaginea publică de efectele corozive ale unor grave acuzații și răspunderi. Cu alte cuvinte singurul lucru care a contat în acea mare dezbatere politică și parlamentară a fost interesul electoral, adică cel politicianist. Singura grijă a politicienilor români a fost – folosind un limbaj neacademic – cum să iasă basma curată – din această neplăcută chestiune națională, iar interesele și imaginea publică a lor – ca politicieni – și a partidelor lor să nu fie afectată și, astfel, să nu fie prejudiciată zestrea electorală. Aceasta a fost miza majoră a confruntării politice și parlamentare din decembrie 1923, în chestiunea Banatului.

Pe de altă parte, dezbaterea parlamentară din decembrie 1923, la fel ca eșecul major al politicii naționale în chestiunea Banatului, ne relevă tristul tablou a două realități românești, cu viața și istoria lor diferită. La nivelul de sus, în cabinete, reședințe și-n sălile de ședințe e lumea elitei politice românești interbelice, care poartă răspunderea pentru destinul și existența cotidiană a lumii românești de jos. Deși cuvântările patriotarde, emoționante sau acuzatoare par a ne zugrăvi grija și responsabilitatea

⁶⁶ *Ibidem*; Deși a fost interpelat să vină în Parlament, pentru a răspunde acuzațiilor și dezvăluirilor făcute, premierul Brătianu nu a onorat aceste cereri ale parlamentarilor opoziției.

pentru gestionarea eficientă a treburilor publice și a intereselor naționale, dramele și pagubele se produc doar în lumea de jos; în vreme ce lumea de sus rămâne neafectată în interesele și viața sa cotidiană. Cert este că lumea de jos a plătit preț greu și la 1919 și 1923 pentru toate erorile de management politic și strategie națională ale elitei politice românești.

Concluzia esențială și pozitivă a acestei polemici politico-parlamentare se codifică într-un important mesaj politic și civic, în același timp, referitor la uriașa responsabilitate asupra prezentului și viitorului unei națiuni dar și al unei comunități mai mici (așa cum au fost satele bănățene rămase dincolo de graniță), pe care și-o asumă un politician ajuns în postura de negociator al intereselor naționale pe scena internațională. Decizia aceluși politician reprezintă pecetea pusă asupra prezentului și viitorului nu numai a unor indivizi, ci a unei națiuni. Apoi, trista și păguboasa, din punct de vedere național, experiență în

Chestiunea Banatul ne transmite peste generații mesajul esențial că un om de stat n-are voie să se lase condus de orgoliile personale și de interesele de partid în negocierea și satisfacerea intereselor naționale. Nu în ultimul rând, chestiunea Banatului este încă una din probele dureroase ale lipsei noastre de unitate și solidaritate politică și națională în abordarea unei chestiuni vitale pentru națiune. La urmă, dar nu în cele din urmă, eșecul în chestiunea Banatului a fost determinat și de ceea ce Iorga numea lipsa unui catehism național, și care în limbaj contemporan reprezintă o doctrină a politicii externe românești. O linie directoare și un set de principii acceptat de toate forțele politice interne care, atunci când este în joc un interes național, renunță la competiția și rivalitatea politică internă pentru a se uni în satisfacerea obiectivului de politică națională. Evident, istoria națională ne arată, cu tristețe, că acest deziderat pare a fi un obiectiv demn de a fi atins măcar în zilele noastre.